

Sigmund Lie, Trond Vidar Vedum
og Ole Dullerud

Natur-, friluft- og gårdsbarnehager

*Hva kjennetegner disse?
Hva betyr de for barnas utvikling?*

Høgskolen i Hedmark
Rapport nr. 8 – 2011

Fulltekstutgave

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatterne er selv ansvarlige for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I rapportserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres FoU-arbeid og utredninger. Dette omfatter kvalifiseringsarbeid, stoff av lokal og nasjonal interesse, oppdragsvirksomhet, foreløpig publisering før publisering i et vitenskapelig tidsskrift etc.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark. (<http://www.hihm.no/>)

Rapport nr. 8–2011
© Forfatterne/Høgskolen i Hedmark
ISBN: 978-82-7671-827-0
ISSN: 1501-8563

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Natur-, friluft- og gårdsbarnehager. Hva kjennetegner disse? Hva betyr de for barnas utvikling?

Forfattere: Sigmund Lie, Trond Vidar Vedum og Ole Dullerud

Nummer: 8

År: 2011

Sider: 67

ISBN: 978-82-7671-827-0

ISSN: 1501-8563

Oppdragsgivere:

Emneord: Natur-, friluft- og gårdsbarnehager, naturopplevelser, naturkunnskaper, selvstendige og trygge barn.

Sammendrag: Rapporten beskriver en undersøkelse som ble gjennomført i 2009 og 2010. Vi har hatt tre grupper av informanter. Ansatte i et utvalg av natur-, friluft- og gårdsbarnehager. Lærere på 1. årstrinn der noen av elevene har gått i disse barnehagene. Elever på 4. årstrinn der noen har gått i tradisjonelle barnehager og noen i naturbarnehager.

Rapporten gir først en oversikt over forskningsprosjekter som dokumenterer hvor viktig det er for barn å være mye ute. Det er blant annet viktig i forhold til oppvekststed og egen identitet. Barn som er mye ute utvikler en god motorikk. Opplevelser ute i naturen gir dem god sansetrening. Ved å være mye ute får barna nærkontakt med naturen og derigjennom rike naturopplevelser. Noen forskere mener at det å være mye ute gir en positiv helseeffekt.

Fra den første naturbarnehagen ble etablert i Norge i 1986, har antall natur-, friluft- og gårdsbarnehager økt. Det finnes ingen offisielle føringer på hva virksomhetene i disse barnehagene skal være. Våre funn viser at barnehagene legger stor vekt på verdien av naturkontakt og mye uteliv. De er ute store deler av dagen, og de har uteplasser av ulike typer. Uteplassene brukes i samlingsstund, til å tilberede mat over bål, og er utgangspunkt for fri lek og andre aktiviteter. Mange har lavvoer eller gapahuker der de minste barna kan sove. I gårdsbarnehagen er kontakt med dyr et viktig element. Vårt bestemte inntrykk er at de fleste barnehager har mye utetid, og at den har økt de siste årene.

Mange førskolelærere hevder at noen år i natur-, friluft- og gårdsbarnehager er den beste start vi kan gi barna. De blir mer harmoniske, selvstendige og trygge enn andre barn.

Vår undersøkelse prøver å se om dette stemmer. Vi ønsker også å finne ut om barn i slike barnehager får et mer bevisst forhold til naturen og om de har bedre naturkunnskaper enn andre barn. Å måle sosial kompetanse hos barn er svært vanskelig.

Det er mange faktorer utenfor barnehagen som også påvirker barns atferd og holdninger. Med disse forbehold kan vi se antydninger til at elever som har gått i natur-, friluft- og gårdsbarnehager er noe mer selvstendige enn andre elever. Våre funn viser også at disse elevene har tilegnet seg god naturkunnskap og at den generelt er bedre enn hos elever som har gått i tradisjonelle barnehager. Elever som har gått i natur-, friluft- og gårdsbarnehager synes også å være gladere i naturen og liker bedre å være på tur enn andre elever.

Hedmark University College

Title: Nature-, outdoor-, and farm- kindergartens. What distinguishes them? What do they mean for children's development?

Authors: Sigmund Lie, Trond Vidar Vedum and Ole Dullerud

Number: 8	Year: 2011	Pages: 67	ISBN: 978-82-7671-827-0 ISSN: 1501-8563
------------------	-------------------	------------------	--

Financed by:

Keywords: Nature-, outdoor-, and farm- kindergartens, experiences in nature, nature skills, independent and confident children.

Summary: The report describes a survey conducted in 2009 and 2010. We had three groups of informants: employees of a variety of nature-, outdoor-, and farm- kindergartens; Teachers at Year 1 in which some of the pupils had gone to these kindergartens; and Year 4 pupils, some of whom had been in the same kindergartens.

The report first gives an overview of research that documents how important it is for children to be spending much time outdoors. This is important in relation to their sense of place and their own identity. Children, who spend much time outdoors, develop good motor skills. They get closer to nature and thus have rich experiences of nature. These factors will also give them good sensory training. Some scientists believe that spending a lot of time outdoors gives a positive health effect.

From the time when the first nature-kindergarten was established in Norway in 1986, the number of nature-, outdoor-, and farm- kindergartens has increased. There are no official guidelines on what activities in these kindergartens should be. Our findings show that kindergartens put a great emphasis on the value of closeness to nature and spending a lot of time outdoors. They are outdoors all day, and they have outdoor seating areas of various types. Patios are used when they gather to cook food over an open fire, these gatherings are, the starting point for free play and other activities. Many have Sami tents or wooden shelters where the smallest children can sleep. In the farm-kindergarten it is important to have contact with animals. Our specific impression is that the children in kindergartens spend a lot of time outdoors, and that this has increased in recent years.

Many pre-school teachers claim that a few formative years in nature-, outdoor-, and farm- kindergartens are the best start we can give children. They become more balanced, independent and confident than other children. Our study tries to see if this is true. We also want to find out whether children in these kindergartens have a more conscious relationship to nature and whether they have more natural skills than other children. Measuring social competence in children is very difficult.

There are many factors outside the kindergarten which also affects children's behavior and attitudes. With these provisos, we can see indications that pupils who have been in these types of kindergartens are more independent than other pupils. Our findings also show that these pupils have acquired a good knowledge of nature which is generally better than that of pupils who have attended traditional kindergartens. Pupils who have been in nature-, outdoor-, and farm-kindergartens also seems to be happier out in nature and enjoy going on field trips more than other pupils.

INNHold

Betydningen av naturkontakt i oppveksten	9
Forskningsprosjekter på betydningen av uteliv	11
Oppvekststed og identitet	11
Motorisk utvikling	12
Sansetrening/Naturkontakt	13
Er det sunt å være mye ute?	14
Utvikling av natur-, friluft- og gårdsbarnehager i nord	16
Bakgrunn og gjennomføring av undersøkelsen	18
Metode	21
Undersøkelser i naturbarnehager	22
Utforming av undersøkelsen	22
Resultater	22
Anlegg/tilrettelegging	24
Utetid/gruppestørrelse	25
Aktiviteter	25
Drøfting	25
Undersøkelser på 1. årstrinn	27
Utforming av spørsmål	27
Resultater	27
Sitater	29
Undersøkelse på 4. årstrinn	30
Utforming av spørsmål	30
Resultater	31
Avsluttende drøfting	41
Takk	44

BETYDNINGEN AV NATURKONTAKT I OPPVEKSTEN

De fleste barn i Norge vokser i dag opp i byer og tettsteder. Mangel på grønne lommer og økt trafikk, gjør det vanskelig for barn å utfolde seg slik tidligere generasjoner gjorde.

Friheten til å kunne utfolde seg på ski og kjelke, ha stort rom rundt seg og kunne leke leken helt ut uten å bli forstyrret, er begrenset.

Det har skjedd store forandringer i Norge i løpet av relativt kort tid. Nye generasjoner med nordmenn har nesten alle flere år i barnehage bak seg. I dag går 87 % av barn i alderen 1–5 år i barnehage, og hele 96 % av 3–5-åringene (IRIS 2011). Kanskje er årene barna tilbringer i barnehagen de viktigste årene i et menneskes liv. Det er i denne alderen personligheten formes og den blir preget av positive og negative opplevelser. Det er derfor utrolig viktig at barnehagene er gode steder å være for de minste i samfunnet vårt. Det er også viktig at førskoleansatte er bevisst det ansvaret de har. I Norge har vi en tradisjon for at barna skal være mye ute i barnehagen. Turtradisjonen er spesiell for Norge og står sterkt i førskolepedagogikken. Etter hvert har vi fått flere barn med flerkulturell bakgrunn inn i barnehagene. Dette gir ekstra utfordringer med hensyn til uteaktiviteter.

I Norge har vi Allmannaretten, en lov som gjør at barnehagene fritt kan bruke utmarka. I mange land er barna nesten ikke ute i barnehagen. Dette kan skyldes mangel på muligheter til å bevege seg fritt i naturen og bl.a. frykt for kriminalitet. Flere steder kvier førskolelære og lærere seg for å

dra ut i frykt for erstatningsansvar hvis det skulle skje noe med barna. I blant annet USA har dette kommet så langt at mange førskolebarn og skolebarn nesten ikke er ute.

Dette rammer jo selvfølgelig motoriske ferdigheter og barna får mindre naturkunnskap og få gode naturopplevelser.

FORSKNINGSPROSJEKTER PÅ BETYDNINGEN AV UTELIV

De siste årene har det i Norge vært gjennomført mange forskningsprosjekter som belyser viktigheten av å være motoriske aktiv i barndommen, og som også tar opp en rekke forhold som knytter seg til nærkontakt med natur. Dette kan ha med sansestrening å gjøre eller identitetsutvikling for å bli et mer harmonisk barn knyttet til oppvekststedet.

Oppvekststed og identitet

Ved Universitetet for Miljø- og biovitenskap har Birgitte Prøis (1997) gjennomført en undersøkelse blant studenter. Naturmiljøet der de vokste opp betydde mye for stedtilhørigheten til dem som svarte. Prøis hevder at en av grunnene til at naturen i nærmiljøet betyr mye for stedtilhørigheten, er at i denne naturen har barna funnet sine egne favorittsteder. Slike steder kan bety mye for at barn skal få et eierforhold til oppvekststedet. For de som ikke følte seg knyttet til oppvekststedet eller sitt nåværende bosted, var derimot natur og slektstilhørighet viktig. «Det som er felles for natur, slektstilhørighet, religion eller nasjon er at de står for en større sammenheng som vi kan være en del av. Det kan gi en følelse av mening med tilværelsen» (Prøis 1997, side 78).

Nordstrøm (1990) hevder også at stedtilhørighet er viktig for dannelse av egenidentitet.

Egenidentitet består blant annet av kunnskap om miljøet som man vokser opp i. «Mange uttrykker sorg ved tap av sine favorittsteder, og begrepet stedstap brukes nå av dem som studerer vår natur» (Hågvar og Støen 1996, side 106).

Undersøkelser fra flere land viser at når barn nærmer seg 12-årsalderen ønsker de å ha oppvekststedet som framtidig boområde. I 13–14-årsalderen begynner barna å nevne andre steder som mulige bosteder, men hjemstedet er fortsatt øverst på listen over steder de foretrekker å bo (Matthews 1992).

I boka *Natur og gårdsbarnehagen* (Vedum, Dullerud, Ødegård 2005) belyses en rekke forhold ved å bruke barnas nærmiljø bevisst. Her hevdes det at ved å bruke barnehagens nærmiljø aktivt, blir barna kjente og trygge på å ferdes i dette miljøet. Ved å gi barna kunnskap om navn på steder og kjennskap til lokalhistorie utvikles barnas identitetsfølelse.

Motorisk utvikling

Ved Norges idrettshøgskole er det publisert flere doktoravhandlinger og masteroppgaver som tar opp viktigheten av at barn er fysisk aktive.

Pioner på dette området i Norge var Ingunn Fjørtoft som gjennom sine studier viste hvordan aktiviteter i naturen hadde positive utslag for mange sider av barnas liv. Fjørtoft (1999) fant at barn som leker i variert utemiljø mestrer ulendt terreng på en god måte. De hopper på steiner og klatrer på bergskrenter og i trær.

Anne Berg (2004) fastslår at barn i natur- og friluftsbarnehager utvikler en bedre motorikk enn andre barn. Dette gjelder spesielt grovmotoriske ferdigheter, slik som balanseøvelser.

I boka *Natur- og gårdsbarnehagen* utyper Elisabeth Nilsen fra Solsida naturbarnehage i Gran kommune den frie leken. «Leken gror og modnes hos hver enkelt, i samspill med de andre barna. Barna må ta fram det de har inne i seg selv, og snart får de et stort register å spille på. Leken står i forhold til det barna føler. Den kommer fra dem selv.» (Vedum, Dullerud, Ødegård 2005, side 20)

I boka *Lek! Liv og lyst i naturbarnehagen* (Hermansen og Nilsen 2011) utdypes aktivitetene ved en klassisk naturbarnehage gjennom bilder og tekst. Her vektlegges den frie leken uten bruk av kunstige leker. Barna skal få utfolde seg, ha stort rom rundt seg og ikke avbrytes i leken. Forfatterne påpeker også at barna skal få utfordringer. Utfordringer så store at de blir skikkelig slitne. Det pekes også på det nødvendigvis ikke er så galt at barn gråter når de blir slitne. Dette er en måte barna uttrykker følelser på. Utfordringene skal være så store at det koster noe å komme opp en bakke eller nå fram til målet. Kontrastene er det som gir livet mening. Å utvikle mestringfølelse gjennom bruk av redskaper, ski, sykkel og kjelker er sentralt i det pedagogiske opplegget på Solsida naturbarnehage.

Sansetrening/Naturkontakt

Kaj Skagen (1998, side 4) sier «Det som er begynt å mangle i barns hverdagsliv, nemlig fysisk aktivitet, friluftsliv, naturlige sanseopplevelser og praktisk arbeid, er av livets grunnting som gjør et barn sterkt, frimodig og lykkelig».

Det er godt å være ute når det er kjølig bare en ikke fryser. Det er godt å være ute når det regner eller snør bare en er kledd for det.

For å få en rikere naturopplevelse og nærkontakt med naturen er det viktig å være ute til alle årstider, oppleve døgnets rytme og få et forhold til elementene. Det er også viktig å lære å kjenne planter og dyr, forstå grunnleggende økologiske sammenhenger og hva som skjer i naturen. Dette skjer gjennom å være i naturen og gjøre barn bevisst på bruken av de forskjellige sansene. Barna må også lære ulike teknikker for å studere og oppleve naturen. De tilegner seg for eksempel artskunnskap gjennom å føre fuglene, sette opp fuglekasser og lytte til hvordan fuglene synger.

I dette ligger ønsket om å gi barna en ansvarsfølelse for livet i naturen. Barna skal være små miljødetektiver som i tidlig alder føler ansvar for å ta vare på naturen. Samtidig er det et viktig element i førskolepedagogikken å fokusere på naturopplevelsen og ikke på miljøproblemer.

I noen barnehager er stell og omgang med dyr sentralt. Her betones også verdien av at barna følger maten fra jord til bord. Såing, høsting, bearbeiding av mat og ikke minst behandling av jorda er noe av det pedagogiske innholdet. Her kommer også lokale kulturtradisjoner inn.

Er det sunt å være mye ute?

Er det et entydig svar på dette spørsmålet?

I sitt doktorgradsarbeid viser Niels Ejbye-Ernst (personlig meddelelse 2009) til embedslæge Ole Mygidn, Storstrøms Amt, som har arbeidet med en større undersøkelse om sykkeligheten i «skovbarnehaver». Han fant at barn i «skovbarnehaver» har like stort sykefravær som barn i andre barnehager. Det at de er mer ute i frisk luft, påvirker alene ikke sykkeligheten. Faktorer som hygiene og rengjøring er svært avgjørende for om smitte spres.

I Sverige har Patrik Grahn undersøkt sykkeligheten hos barn i svenske «Ur og skur»- barnehager. Undersøkelsen viste 2,8 % sykefravær i disse barnehagene, mot 8 % i andre barnehager. I en annen svensk undersøkelse av Søderstrøm og Blennow ble sykefraværet i 68 «Ur og skur»- barnehager i Sverige undersøkt. Resultatene ble sammenlignet med barnehager i Stockholm. Sykefraværet i «Ur og skur»- barnehagene var på 7,9 % og i Stockholm 11,7 % . Forskjellen ble begrunnet med «Ur og Skur»- barnehagenes store rom der det var mindre muligheter for å overføre smitte. I sin tolkning av resultatene argumenterer Grahn med at forskjellen på sykefraværet kan skyldes at barn i naturbarnehagene fikk mulighet til å leke i en rytme som var i overensstemmelse med deres måte å fungere på. Dette satte ned stressnivået (Niels Ejbye-Ernst (personlig meddelelse 2009)).

Den danske forskeren Vognæs sier «Foreldrene var meget overbeviste om at opphold i naturen utvikler barnas motorikk og har en klar positiv innvirkning på barnas sunnhet.» (Niels Ejbye-Ernst (personlig meddelelse 2009))

I Norge gjennomførte Karin Bakke og Kari Hoås Moen (2004) en undersøkelse «Gjør natur- og friluftsbarnehager barn friskere?» Undersøkelsen baserte seg på 39 barnehager og 476 barn. Sykefraværet om vinteren ble undersøkt. Undersøkelsen viste ingen klar forskjell mellom natur- og friluftsbarnehager og andre barnehager. Selv om undersøkelsen statistisk ikke viser store forskjeller er det interessant å registrere hva foreldrene mener.

I våre besøk i naturbarnehager har vi fått en klar oppfatning at mange som arbeider i naturbarnehagene mener at barna er mindre syke enn i andre barnehager. «Vi har nesten ikke syke barn her. Det er sunt å være ut og i bevegelse.»

UTVIKLING AV NATUR-, FRILUFTS- OG GÅRDSBARNEHAGER I NORDEN

Utviklingen av natur-, friluft- og gårdsbarnehager kan vi gjerne kalle en grasrotbevegelse. I motsetning til for eksempel Steinerbarnehager og Montessorribarnehager som bygger på en pedagogikk utviklet av en bestemt pedagog, har naturbarnehagene formulert sine egne målsettinger for det pedagogiske arbeidet. Barnehagene har grodd fram fra idealistiske førskolelærere og eiere som ser verdien av at barn er mye ute i naturen. Viktigheten av naturkontakt, fri lek i naturlige omgivelser betones i alle årsplaner. Gårdsbarnehagene har i tillegg til å være natur- og friluftsbarnehager, aktiviteter knyttet opp mot husdyr og matproduksjon. Bygdeliv vektlegges også ofte.

Vi kan si at den første naturbarnehagen i Norge ble satt i gang i 1986. Da ble Lars Maanum ansatt som styrer ved Steinsbråten barnehage i Søndre Nordstrand bydel i Oslo. Barnehagen ble startet i et gammelt hus i et skogsområde, og naturen skulle brukes som det viktigste virkemiddel for å nå målene som de ansatte satte seg (Maanum 2005).

Siden oppstarten har antall natur- og friluftsbarnehager har økt kraftig. I Stortingsmelding nr. 27 (1999–2000) står det at det ikke finnes statistikk over antall barnehager av denne typen, men Barne- og familiedepartementet antyder i underkant av 30. I 2004 anslår Lysklett (2005) tallet til 250, og i 2006 er tallet kanskje 350–400 (Moen, Blekesaune, Bakke 2008). Vi må regne med at tallet fortsatt er økende.

Det finnes ingen offentlig definisjon av hva en natur- eller friluftsbarnehage er, og dermed ingen føringer for hvordan barnehagedriften skal være, selv om de er underlagt barnehageloven og rammeplanen for

barnehager. Alle disse barnehagene vektlegger naturopplevelser og ute-miljø spesielt. Kunnskapsdepartementet (Lov 17. juni 2005 nr. 64) sier at barnehager som hovedsakelig baserer sin virksomhet på friluftsliv, må ha lokaler som barna kan bruke ved behov, for eksempel ved dårlig vær.

I Sverige dukket «naturførskolere» opp først på 1980 tallet. I 1985 startet Friluftsförbundet, det svenske friluftsrådet, «Ur och Skur»-pedagogikken som er basert på friluftsliv, natur og miljø. Det grunnleggende er å få barna til å føle seg trygge ute i naturen. Dette er viktig for at de skal kunne få gode opplevelser og etter hvert kunnskaper om naturen. Over 200 barnehager i Sverige arbeider etter denne pedagogikken (Carlsson & Sandblom 2008).

I Danmark startet de første naturbarnehagene på begynnelsen av 1980-tallet. En av årsakene var at mange kvinner gikk ut i arbeidslivet og det ble behov for flere barnehager. Dette kostet penger, og det viste seg at det var billigere å starte naturbarnehager enn tradisjonelle barnehager. I begrunnelsen for opprettelsen av slike barnehager, skulle selvsagt også barna være i fokus. Man mente at barna utviklet en bedre motorikk og at de styrket immunforsvaret. Barn styrket konsentrasjonsevnen og ble derfor ble svært godt forberedt til skolehverdagen (Eilers 2004). I dag er det ca. 500 naturbarnehager i Danmark (Niels Ejbye-Ernst, personlig kommunikasjon 2009).

BAKGRUNN OG GJENNOMFØRING AV UNDERSØKELSEN

Som nevnt tidligere har det de siste årene vært en stor økning i antall natur-, friluft- og gårdsbarnehager. I teksten videre benevner vi alle som naturbarnehager. Felles for disse barnehagene er en sterk vektlegging av uteaktiviteter og friluftaktiviteter. Naturopplevelse, fysisk aktivitet, naturkjennskap og naturforståelse er fellesnevnerne for barnehagene. Motivasjonen for eierne og det pedagogiske personalet, er at barna skal få et annerledes tilbud enn man gir i de tradisjonelle barnehagene.

Foreldre som velger denne barnhagetyper skal være sikret at barna får mer uteaktiviteter, større motoriske utfordringer og et mer bevisst bruk av natur- og nærmiljø. Barna skal bli kjent i sitt nærmiljø og bli glade i å være ute. Gjennom disse aktivitetene skal barna få gode naturopplevelser, ferdigheter i friluftsliv, naturkunnskaper og utvikle et miljøengasjement.

En grunntanke er at barna skal opparbeide seg ferdigheter og mestring slik at de blir trygge når de ferdes i naturen. Målet er at barna skal utvikle friluftinteresser som de kan ha glede av hele livet. Dette skal også legge grunnlaget for en bedre helse. I noen barnehager vektlegges kontakt med dyr, plantedyrking og at barna skal få kunnskap om hvor maten kommer fra.

Blir barn som går i naturbarnehager mer harmoniske og trygge enn barn i andre barnehager? Barna er i utgangspunktet forskjellig både fysisk og psykisk. Mange førskolelærere tror og hevder at noen år i en naturbarnehage er den beste start vi kan gi barna. Er det grunnlag for å hevde dette? Er dette målbart?

Vi opplever at foreldre er villige til å kjøre barna langt for at de skal få det beste barnhagetilbudet. Er den lange bilkjøringen til en naturbarnehage bryet verdt? Kanskje er det de mest bevisste foreldrene som kjører barna så langt. Er utvalget av barn i naturbarnehagene forskjellig fra utvalget av barn i tradisjonelle barnehager?

Skal resultatet av et opphold i en naturbarnehage sammenlignes med en tradisjonell barnehage, må det være klare forskjeller mellom aktivitetene i barnehagene. En må forvente at utetida er noe lengre i naturbarnehagene og aktivitetene også noe mer utfordrende.

Det er svært mange forbehold som må tas når en setter barnehagetyper opp mot hverandre. Dette har med bakgrunnen til barna i barnehagene å gjøre, men også kunnskap og bevissthet hos de barnehageansatte. Det er dyktige og gode førskolelærere i alle barnhager og det er ikke snakk om gode eller dårlige barnehager. Som utdannere av førskolelærere ønsker vi å finne ut om det er spesielle verdier, holdninger, kunnskaper og ferdigheter som barna tilegner seg i naturbarnehagene.

Ved Høgskolen i Hedmark har vi lang tradisjon på førskolelærerutdanning. Vi har også i mange år gjennomført studier og kurs for studenter og lærere som vil spesialisere seg for arbeid i naturbarnehager. Vi har også skrevet artikler og bøker om temaet.

Fra flere hold, blant annet Fylkesskolemyndighetene i Oppland, har vi mottatt signaler om at de er interessert i å få en bedre dokumentasjon over arbeidet i naturbarnehagene og om dette gir resultater. Med dette som bakgrunn har vi gjennomført spørreundersøkelser og intervjuer.

Vi har i prosessen fram mot spørreundersøkelsen arbeidet nært opp mot ansatte i barnhagene og også hatt møter og samarbeid med en dansk forsker Niels Ejbye-Ernst ved Universitetet i Århus. Han er i gang med en undersøkelse som er svært lik vår, men mer omfattende. Tittelen på hans doktorgradsarbeid er: Naturbarnehagens betydning for barns sundhet.

Arbeidet vårt ved Høgskolen i Hedmark har gått over tre år og har vært organisert slik:

2009. Organisering av opplegget. Forundersøkelser/intervjuer med noen førskolelærere, foreldre og elever.

2010. Undersøkelser i naturbarnehager. Studier av årsplaner.

Spørreundersøkelse for lærere på 1. årstrinn som mottar barn fra naturbarnehager. Spørreundersøkelse for elever på 4. årstrinn der noen av elevene har bakgrunn fra naturbarnehager.

Spørreundersøkelsene har vært organisert slik at førskolelærere, lærere og elever har svart på spørsmål på spørreskjemaer. Som et ledd i forskningsbasert førskolelærerutdanning har flere studentgrupper deltatt i prosjektet og skrevet egne rapporter. Disse rapportene er tilgjengelige i Høgskolen i Hedmark sitt arkiv.

2011. Bearbeiding og publisering av resultatene.

METODE

Metoder som er brukt er intervjuer og spørreundersøkelser, gjennomgang av årsplaner og kildesøk.

Spørsmålene til barnehageansatte tar primært utgangspunkt i hva som kjennetegner barnehagene. Hvilke utbytte får barn i naturbarnehagene fysisk/motorisk og påvirker dette barnas sosiale kompetanse. Hva har personalet i barnehagene observert av utvikling hos barna?

Spørsmålene til lærere på 1. årstrinn tar utgangspunkt i barnas atferd og sosiale kompetanse.

Er det mulig å registrere noen forskjell på barn som har gått i naturbarnehager og barn som kommer fra tradisjonelle barnehager?

Spørsmålene til elever på 4. årstrinn tar for seg kunnskapsnivået i naturfag hos elevene og holdninger til friluftsliv og organiserte uteaktiviteter. Har elever som har gått i naturbarnehagene gode naturkunnskaper og har de blitt glade i å være mye ute? Har de utviklet miljøvernholdninger og deltar de aktivt i organisasjoner som vektlegger friluftsliv og miljøvern?

Elevene svarte på spørreskjema og krysset av hva slags barnehage de har gått i.

Førskolelærerne og lærere fikk tilsendt alle spørreskjemaene slik at de kunne se hva slags spørsmål de andre gruppene fikk.

UNDERSØKELSER I NATURBARNEHAGER

Utforming av undersøkelsen

Vi sendte spørreskjemaer (se vedlegg 1) til 10 naturbarnehager i forskjellige landsdeler. Seks av barnehagene lå i Oppland, to i Hedmark, en i Sør-Trøndelag og en i Finnmark. Vi mottok svar fra seks barnehager. Spørsmålene dreier seg blant annet om naturmiljøet rundt barnehagene, uteplasser, aktivitetsområder, typer aktiviteter, temaer det arbeides med og utetid. Svarene gir en oversikt over hva som kjennetegner barnehagene. Vi har også studert årsplanene fra 10 naturbarnehager. Gjennom dette har vi forsøkt å danne oss et bilde av hvordan barnehagene presenterer seg.

Resultater

Alle barnehagene vektlegger mye utetid og naturkontakt. Her er utdrag fra årsplanene.

Lunde gårdsbarnehage, Vestre Toten kommune:

«Årstidens rytmer og dyrene er med på å påvirke hverdagen. Gjennom kontakt med dyr lærer barna og bli glad i dyr, og hvordan vi behandler dyrene. I gårdsbarnehagen er turer i skog og mark, natur og friluftsliv vanlige aktiviteter i den pedagogiske hverdagen. Vi tilbringer mye tid ute i naturen. Naturen er en fin arena for lek, opplevelse og læring.

Vi ser at det er mindre konflikter mellom barna når de er ute. Å være i naturen skaper rom for bevegelse, opplevelse, mestring, naturkunnskap og naturkjennskap.»

Barken barnehage, Sande kommune:

«–en barnehage som skal være mest mulig ute i den tiden barnehagen er åpen. Det er viktig å formidle naturopplevelser sammen med barna. Vi ønsker at barnas skal bli nysgjerrige og oppmerksomme på hva som finnes i naturen.»

Trudvanglia barnehage, Tønsberg kommune:

«Ved å bruke naturen som lærings- og lekearena har vi erfart at det gir barna den beste muligheten til den optimale oppvekst.»

Ottershagen gårdsbarnehage, Åmot kommune:

«Ottershagen gårdsbarnehage sin hovedoppgave er å gi trygghet og omsorg til hver enkelt barn, slik at de kan utvikle sin selvstendighet på en god og positiv måte i nær kontakt med medmennesker, gården, dyra og naturen. I Ottershagen gårdsbarnehage er vi mest mulig ute, i all slags vær hele året.»

Frøyland gårdsbarnehage, Sokndal kommune:

«Barna skal få oppleve å være i og utforske naturen. De skal også få erfaring med dyr og det man kan høste i naturen.»

Livensveen gårdsbarnehage, Løten kommune:

«Vi vil gi barna en aktiv og trygg hverdag i nært samspill med naturen og gjennom å følge oppgavene på en gård gjennom årstidene.»

Medås gårdsbarnehage, Fauske kommune:

«Bare det å få flotte naturopplevelser i seg selv, er viktig for barnas totale utvikling.»

Trollskogen naturbarnehage, Moss kommune:

«Å oppleve og å erfare naturen på kroppen gir inntrykk som barna har med seg hele livet.»

«Positive opplevelser og en følelse av tilhørighet til naturen kan medvirke til at barna ønsker å verne om den i voksen alder.»

Vestby naturbarnehage, Lesteberg, Vestby kommune:

«I vår barnehage er vi mye ute gjennom hele året. Vi følger gårdsdriften, vi har dyr som barna får være med på å stelle, vi dyrker egne grønnsaker, vi utforsker skogen rundt barnehagen og drar på turer i nærmiljøet.»

Eikenøtta naturbarnehage, Sandnes kommune:

«Vårt mål er at barna skal bli glade i å bevege seg ute i alle typer terreng og uansett vær. De skal få bruke kroppen på en allsidig måte. Barn som liker å være ute, som kan natur, vil være sterkt rustet til å gjøre fornuftige handlinger overfor miljøet med bakgrunn i verdiprioriteringer.»

Med utgangspunkt i det vi har hentet ut av årsplaner og spørreundersøkelser, kan våre funn fra naturbarnehager oppsummeres slik:

Anlegg/tilrettelegging

Naturmiljøet rundt barnehagene er preget av skog og jordbrukslandskap. Barnehagene har bygd opp gapahuker, lavvoer, hytter, sitteplasser med levegger og tilrettelagt åpne plasser med benker. Uteplassene brukes i

samlingsstund, til å lage mat over bål og er utgangspunkt for fri lek og andre aktiviteter. De minste barna sover vanligvis i gapahuker, lavvoer, men også i noen tilfeller under åpen himmel godt nedpakket.

Mange barnehager har utviklet aktivitetsområder med balansestokker, husker, klatrestativer, klatretau mellom trær og klatrer ved hjelp av tau i små «berg».

Utetid/gruppestørrelse

Vanlig utetid om vinteren er 4 til 5 timer pr. dag. 6–7 timer om sommeren. De minste barna har noe mindre utetid. Barnehagene har ingen nedre temperaturgrense for uteaktiviteter. Størrelsen på barnegruppene varierer, men 10–15 barn med 2–3 voksne er ganske vanlig.

Aktiviteter

Utendørs aktiviteter foregår stort sett i naturmiljøene rundt barnehagene. Frilek, turer, klatring, ski, skøyter, redskapsbruk som spikking, bruk av øks og sag.

Gjennomgående aktiviteter er arbeid med planter og dyr, fangst og studier av insekter og andre smådyr, fugleforing og fuglekasser. Alle barnehagene sår frø, steller planter/grønnsakhage og deltar i jakt- og fiskepregede aktiviteter. Andre temaer som tas opp i er økologi, miljøvern, førstehjelp, kroppen vår, vær og klima, klær og utstyr, tilberedning av mat. Flere barnehager arbeider med stjernehimlen og lokal kultur. Formingsaktiviteter og dramatisering foregår ofte utendørs.

Drøfting

Hovedkjennetegnene ved naturbarnehagene slik vi ser det, er at de har en bevisst bruk av redskaper og at de bruker ferdiglagde leker mindre. Alle barnehagene vektlegger sterkt verdien av naturkontakt og mye uteliv.

Naturbarnehagene kjennetegnes ved at de er ute store deler av dagen. En del barnehager tilbereder og spiser maten ute. Dette for ikke å bruke for mye tid til å kle av og på barna. Kommer barna først inn, kan det være vanskelig å avbryte en god lek.

På oppdrag fra prosjektet Aktive barn i naturen, i regi av barnehagene i Valdres, gjennomførte Ole Dullerud (2008) en større undersøkelse om barnehagenes bruk av naturmiljøet. Undersøkelsen ble gjennomført i 27 barnehager, av disse var det tre som kalte seg naturbarnehager. Alle barnehagene var mye ute, men naturbarnehagene skilte seg ut med gjennomsnittlig 70 % utetid om dagen. Tre av ukedagene foregikk aktivitetene i naturen utenfor inngjerdet område. Naturbarnehagene vektla friluftsliv og naturkunnskap mer enn de andre barnehagene.

I artikkelen Hva kjennetegner natur- og friluftsbarnhager? (Lykkeslett, Emilsen, Hagen 2003), etterlyses det en begrepsavklaring på hva disse barnehagene står for.

Forfatterne skriver at noen barnehager er inngjerdet, mens andre har kuttet ut gjerde. Alle har faste baser utenfor barnhagen, lavvoer, leirplasser og hinderløyper.

Barna er ute fra 5, 5 til 8 timer pr. dag. Sentralt står formidling av verdier og holdninger gjennom opplevelser i naturen. En ideologi sterkt forankret i den norske kulturen om at barn skal være mye ute. Barn skal få erfaring med friluftsliv i tidlig alder.

UNDERSØKELSER PÅ 1. ÅRSTRINN

Utforming av spørsmål

Spørreskjemaene (Vedlegg 2) inneholdt 13 utsagn som primært tok utgangspunkt i barnas sosiale kompetanse. Et utsagn tok utgangspunkt i om barn fra naturbarnehagene hadde bedre naturkunnskaper enn barn fra tradisjonelle barnehager. Skjemaene ble sendt til fem skoler som har klasser der barn kommer fra tradisjonelle barnehager og fra naturbarnehager. Av disse skolene ligger tre skoler i Oppland, en i Sør-Trøndelag og en i Finnmark.

Resultater

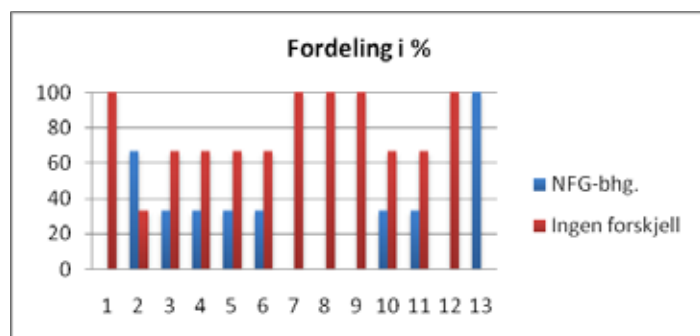
To skoler ga beskjed om at lærerne syntes det var svært vanskelig å skille disse barna fra hverandre. De valgte derfor å krysse av på «Ingen forskjell».

«Lærerne synes det er vanskelig å se en gruppe på 13 barn som har gått i friluftsbarnehage opp mot resten av elevene (27). Ulikheten hos barn som har gått i naturbarnehage er så stor at det ikke er mulig å se dem som en gruppe.» (Rektor på en skole).

Utsagnene som 1. årstrinnlærene fikk.

1 Sitter rolig og følger med i timene	2 Er selvstendige
3 Virker trygge og harmoniske	4 Ledertype i klassen
5 Sosial omgang med medelever i klasserommet	6 Sosial omgang med medelever ute i naturen
7 Viser ansvar for medelever i klasserommet	8 Viser ansvar for medelever ute i naturen
9 Viser forståelse for andre elevers problemer	10 Flinke til å ta seg fram ute i naturen
11 Flinke til å bruke redskaper slik som kniv og øks	12 Aktive i kroppsøvingstimene
13 Gode kunnskaper i naturfag	

Svarene fra de tre skolene som fylte ut skjemaene, går fram av figur 1.

Figur 1.

Da kun tre skoler har svart, kan vi ikke trekke noen slutninger om barna utvikler bedre sosial kompetanse i naturbarnehagen. Vi ser imidlertid at lærerne mener at barn som har gått i naturbarnehager er mer selvstendige enn de andre barna (utsagn 2). Lærerne mener også at de har bedre kunnskaper i naturfag (utsagn 13). I tillegg til svarene på spørreskjemaene har vi også intervjuet lærere på 1. årstrinn. Et utvalg av svarene gjengis under. Dette gir et nyansert bilde av hvordan elevene fra naturbarnehagene oppleves på 1. årstrinn.

Sitater

«En supergjeng som utmerket seg fra 1. årstrinn. De hadde mer kunnskap enn andre barn om natur og friluftsliv.»

«Bred kunnskap. De viste glede ved å være ute. På tur tok de initiativ når det skulle lages bål.»

«Godt samhold. Sosiale, oppegående og positive. Gode holdninger. Tok ansvar. Ledere i klassen og de samarbeidet uten diskusjon.»

«Flere av oss lærere er enige i at disse elevene var en gruppe for seg. På turer tok de initiativ til å lage bål, de var ja-barn fra 1. klasse.»

«Røffe, veldig selvstendige. Klaget ikke, ville ut.»

«Gode holdninger. Tok ansvar. Ledet klassen og samarbeidet uten diskusjon.»

«Barna fra utebarnehagene er flinkere til å aktivisere seg sjøl.»

«De er selvstendige og har god motorikk.»

«Noen påstår at barn fra naturbarnehager er mer urolige i 1. klasse. Jeg tror ikke noe på det.

De som har mark i rompa, har det uansett.»

«Barn fra naturbarnehagene er glade i utelek, tur og friminutt, men sitter ellers urolig i timene.»

«De er dårlige til å konsentrere seg. De skiller seg på ingen måte ut fra de andre elevene.»

UNDERSØKELSE PÅ 4. ÅRSTRINN

Utforming av spørsmål

Spørsmålene tok delvis utgangspunkt i spørsmål som Niels Ejbye-Ernst brukte på sin doktorgradsavhandling ved Århus universitet.

Spørsmålene var delt i fire kategorier.

Kategori 1. Deg selv. Her skulle elevene vurdere sitte eget forhold til naturen (Vedlegg 3).

Kategori 2. De andre elevene. Her skulle elevene vurdere naturinteressen hos de andre elevene i klassen (Vedlegg 3).

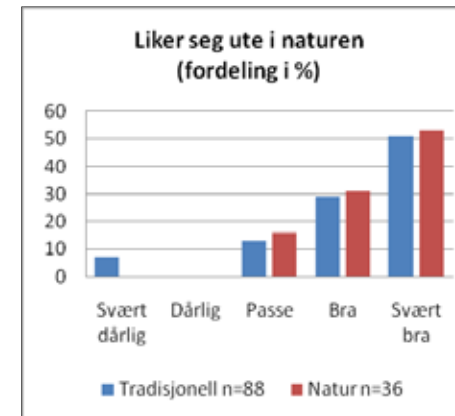
Kategori 3. Artskunnskap. Her skulle elevene med utgangspunkt i fargebilder av dyr krysse av på riktig navn. 6 alternative navn. Totalt 32 dyrearter (Vedlegg 4).

Kategori 4. Kildesortering. Elevene ble presentert 20 fargebilder av forskjellige gjenstander. Disse gjenstandene skulle de kildesortere og legge i riktig «søppeldunk» (Vedlegg 5).

Med spørsmålene ønsket vi å undersøke om elevenes naturinteresse, artskunnskap og miljøengasjement kunne relateres tilbake til typen barnehage de hadde gått i. Spørsmålsskjemaene til elever på 4. årstrinn ble besvart av fire skoler. To i Oppland, en i Finnmark og en i Sør-Trøndelag. Det var i alt 124 elever som svarte. 88 stykker hadde gått i tradisjonelle barnehager og 36 i naturbarnehager.

Resultater

Liker seg ute i naturen

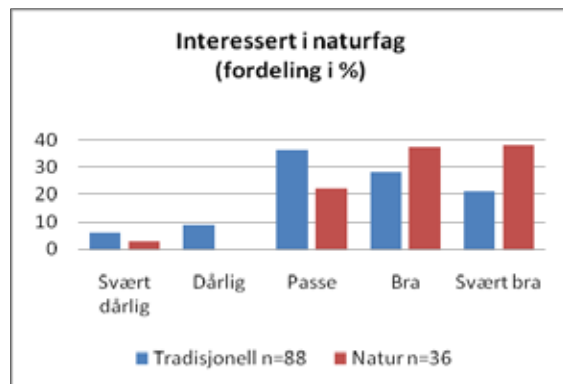
Figur 2.

Som vi ser av figur 2, klarer vi ikke å påvise noen store forskjeller fra barn som har gått i naturbarnehager og i tradisjonelle barnehager. Det er likevel en svak tendens til at barn som har gått i naturbarnehager er ekstra glade i å være ute i naturen.

Gledelig er det at de fleste barna krysser av på at de liker seg bra eller svært bra i naturen.

Det kan også være verdt å merke seg at på alternativ «Dårlig» eller «Svært dårlig» har ingen tidligere naturbarnehagebarn krysset av. De har med andre ord ikke fått utelivet i vrangstrupen.

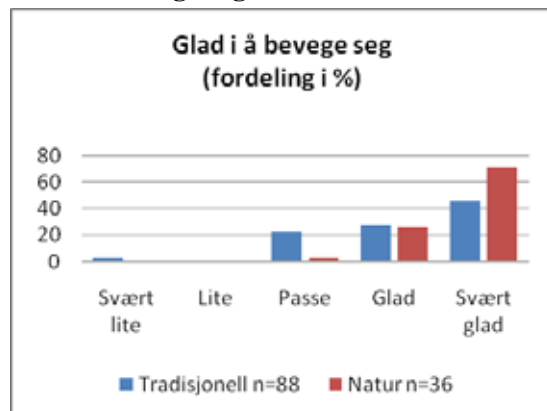
Interessert i naturfag

Figur 3.

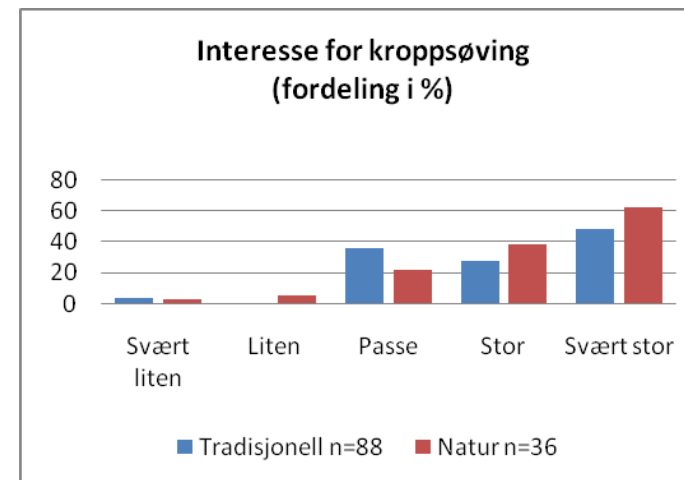
På spørsmål om elevene er interessert i naturfag kan vi se en klar tendens til at elever fra naturbarnehagene er mest interessert. Kanskje har man klart å stimulere nysgjerrigheten på et viktig tidspunkt i livet.

Glad i å bevege seg

Figur 4.

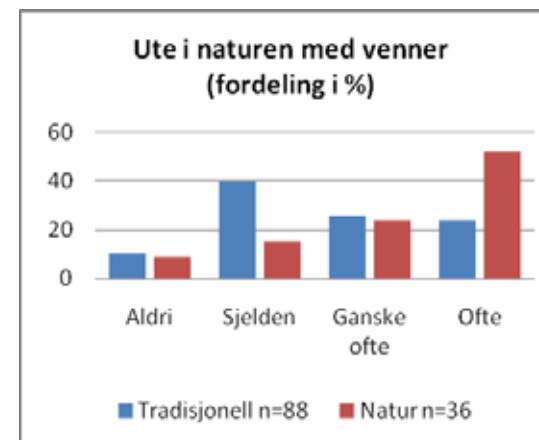
Interesse for kroppsøving

Figur 5.

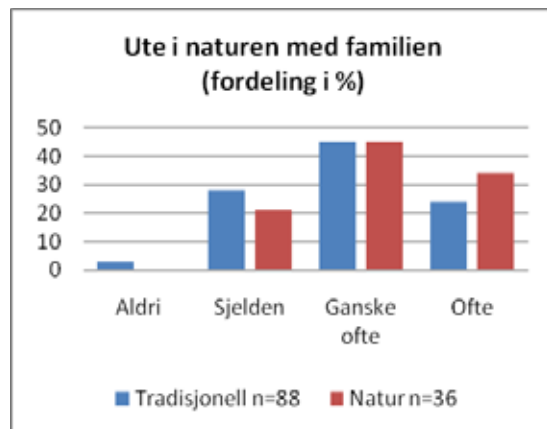
Her ser vi også at barn fra naturbarnehagene er mest glad i fysisk aktivitet og kroppsøving. Gledelig er det at de aller fleste elevene krysser av på at de er glad i å bevege seg.

Ute i naturen med venner

Figur 6.

Ute i naturen med familien

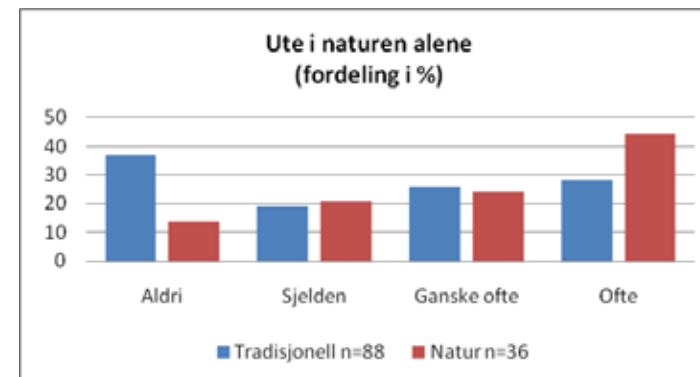

Figur 7.

På figur 6 ser vi at andelen av elever som er ofte ute med venner er større hos de som har gått i naturbarnehager enn de som har gått i tradisjonelle barnehager.

Av figur 7 ser vi at ca. 70 % av alle elevene svarer at de er ganske ofte eller ofte ute med familien i naturen. Resultatet er høyt og forteller noe om norsk turtradisjon.

Ute i naturen alene

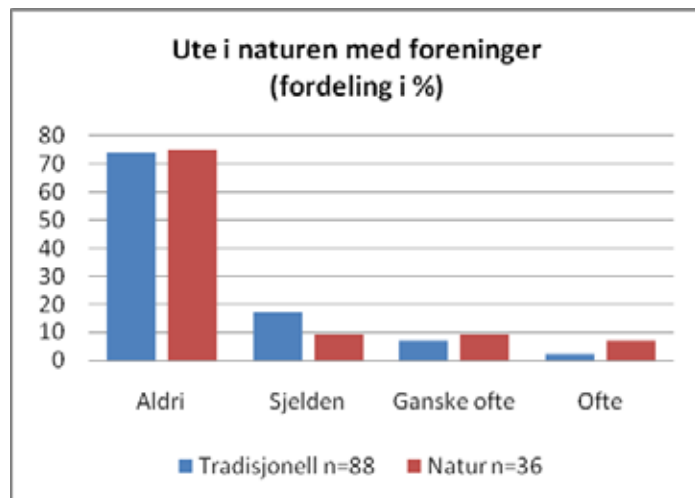

Figur 8.

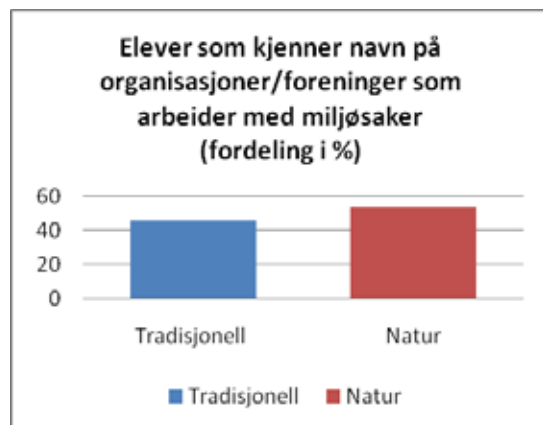
I spørsmålet om elevene er ute i naturen alene, krysser 44 % av elevene som har gått i naturbarnehager av for at de ofte er ute i naturen alene. Dette kan sees i sammenheng med resultatet i figur 1 der barn fra naturbarnehager er mer selvstendige enn barn som har gått i tradisjonelle barnehager.

Resultatet viser at elevene er selvstendige, trygge og tar seg fram på egenhånd i naturen. Årsaken kan være at barna ble tidlig vant til å fredes ute i naturen i barnehagen, småskolen og sammen med familien. Resultatet er gledelig.

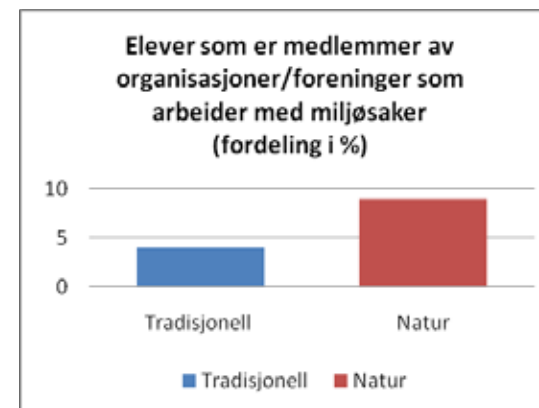
Organisert arbeid for barn i naturvern- og friluftsansjasjoner

Figur 9.

Figur 10.

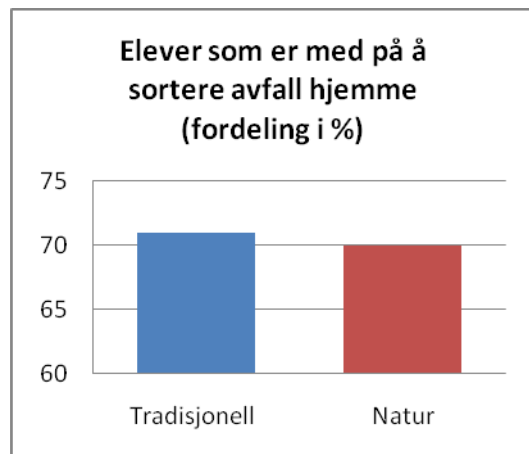

Figur 11.

Svarene i figur 9 og 10 viser at svært få elever har noen tilknytning til foreninger som arbeider med natur, friluftsliv og miljøvern. Dette er overraskende og til ettertanke. Her har nok organisasjonene en stor oppgave i konkurranse med andre fritidstilbud, dataspill og internett. Organisasjoner som 4H, Speiderbevegelsen, Norsk turistforening, Norges naturvernforbund og Norsk ornitologisk forening har utviklet opplegg mot barn og unge. Hvis svarene på spørsmålene samsvarer med landet for øvrig, er det viktig med en satsing på barn og ungdom.

Figur 11 viser at få elever er medlemmer av organisasjoner som arbeider med miljøsaker. Vi ser imidlertid at andelen er vesentlig større hos elevene som har gått i naturbarnehager.

Elever som er med på å sortere avfall hjemme

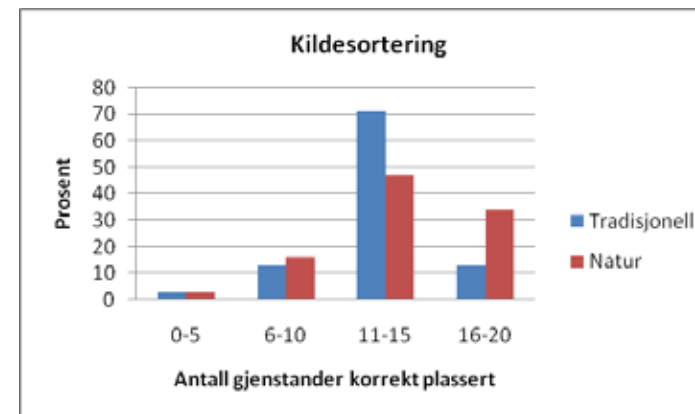

Figur 12.

Resultatet viser at ca. 70 % av elevene er med på å sortere avfall.

Kildesortering

Elevene fikk se bilder av 20 ulike gjenstander som de skulle plassere korrekt med hensyn til kildesortering.

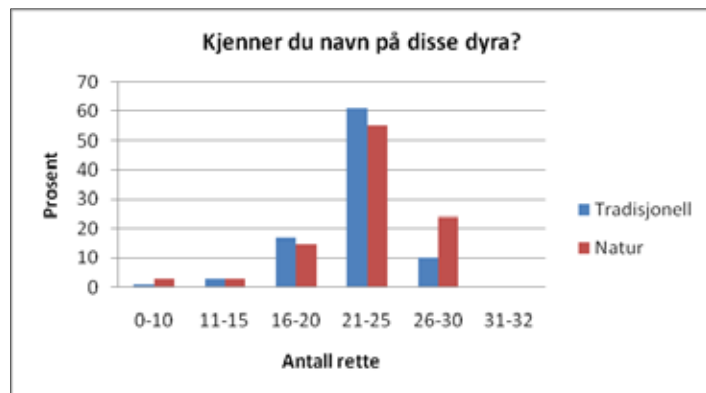

Figur 13.

Summerer vi kategoriene 11–15 «gjenstander korrekt plassert» og 16–20 «gjenstander korrekt plassert», greier til sammen over 80 % av elevene å plassere gjenstandene riktig. Summert er det ingen forskjell på barn som har gått i naturbarnehager og tradisjonelle barnehager.

Kjenner du navn på disse dyra?

Elevene fikk presentert 32 fargebilder av norske dyrearter. Ved hvert bilde var det seks alternativer på navn.

Figur 14.

Her ser vi at det er liten forskjell mellom elever som har gått i tradisjonelle barnehager og i naturbarnehager. Vi ser at over 70 % av elevene har mellom 21 og 30 riktige svar av 32 mulige. Resultatet viser at elevene på 4. årstrinn kjenner godt til norske dyrearter.

AVSLUTTENDE DRØFTING

Arbeidet med dette forskningsprosjektet har pågått i tre år, 2009–2011.

Vi har tidligere fulgt etablering og utvikling av mange naturbarnehager. Vi har også samarbeidet med disse gjennom ekskursjoner og praksis for studentene våre.

Gjennom høgskolens kursvirksomhet rettet mot personalet i naturbarnehagene og ved jevnlig besøk i disse, har vi et godt bilde av arbeidet i barnehagene. Det er mange av de ansatte som brenner for denne barnehagetypen og som viser et stort engasjement.

I oppsummeringen av resultatene vil vi også ta med inntrykk vi har fått gjennom å observere barn i forskjellige aktiviteter i barnehagene, ute i naturen og i samtaler med ansatte. Vi føler at resultatet ellers ikke ville vært dekkende.

Før vi kommenterer resultatene vil vi understreke at det er et relativt lite utvalg av barnehager og skoler som har svart på undersøkelsene våre. Resultatene må derfor tolkes deretter.

Å måle sosial kompetanse hos barn er svært vanskelig. Det er svært mange faktorer som påvirker barns atferd og holdninger, ikke bare det som skjer i barnehagen.

Dette har med familiebakgrunn å gjøre, for eksempel mengden av idrett og friluftaktiviteter i familien og generell oppdragelse.

Hvor bor barna i forhold til å utøve friluftaktiviteter? Er det en spesiell gruppe foreldre som velger å kjøre barna sine til en naturbarnehage?

Det har selvfølgelig også med kvaliteten på barnehagen å gjøre.

I tilknytning til hver grafisk framstilling av svarene fra elevene på 1. og 4. årstrinn, har vi tolket resultatene.

Med de forbehold som vi har nevnt ovenfor, konkluderer vi med at barn som har gått i naturbarnehager har tilegnet seg god naturkjennskap og at denne generelt er bedre enn hos barn fra tradisjonelle barnehager.

Vi har også konkludert med at det ser ut til at denne forskjellen holder seg på 4. årstrinn.

Ut fra dette må vi kunne si at barn fra naturbarnehagene har opparbeidet seg en generell interesse for natur og dyreliv som gjør at de arbeider godt med naturfaglig stoff i skolen.

Kan vi se forskjell på holdninger og sosial kompetanse hos barn fra naturbarnehager sammenlignet med barn fra tradisjonelle barnehager? Utslagene på spørreundersøkelsene er små og heller ikke helt entydige. Ut fra figur 1(utsagn 2) og figur 8, ser vi imidlertid at elever som har sin bakgrunn i naturbarnehager er noe mer selvstendige enn andre elever. Intervju og uttalelser fra lærere på 1.årstrinn kan likevel tyde på at det er flere forskjeller enn de vi har fått fram gjennom spørreundersøkelsen. Mange av lærerne på 1.årstrinn som vi har intervjuet, sier at de merker en forskjell.

«Flere av oss lærere er enige i at disse elevene er gruppe for seg. På turen tok de initiativ til å lage bål?»

«De er selvstendige og har god motorikk.»

Det mest interessante resultatet av spørreundersøkelsen, slik vi tolker det, er at de fleste barnehagene i Norge er mye ute. Barn med bakgrunn fra forskjellige barnehager krysser av på at de er glade i å bevege seg.

70 % av barn med bakgrunn i naturbarnehager sier at de er glade i å bevege seg, tallene fra tradisjonelle barnehager er 45 %. 70 % av elevene på 4. årstrinn sier at de ofte eller ganske ofte er ute med familien i naturen. Dette forteller mye om norsk turtradisjon sommer og vinter.

Spørreundersøkelsene viser at svært få barn er med i organisasjoner som arbeider med natur og miljøvern. Kanskje taper disse organisasjonen i konkurransen med idrett og data.

Kanskje er ikke satsingen sterk nok. Her har hele samfunnet en utfordring.

En hovedkonklusjon på arbeidet vårt er at de fleste barnehager har mye utetid. Sannsynligvis har tiden ute økt de siste årene. En årsak til dette kan være framveksten av naturbarnehager.

De siste årene har det også svært mye fokus på overvekt blant barn og på viktigheten av at barn er fysisk aktive. Dette har sannsynligvis ført til en større konkurranse barnehagene i mellom. Flere og flere barnehager fokuserer nå på aktiviteter knyttet opp mot natur- og friluftsliv. Barnehagene må legge til rette for mange av de samme aktivitetene.

«Etter hvert har det blitt mer friluftsliv i andre barnehager også, så forskjellen er kanskje ikke så stor nå, men for fem år siden var det stor forskjell» (Pårørende med flere barn i barnehagen.)

Til sist vil vi nevne at vi opplever at mange av barnehagene er aktive formidlere av lokal kultur. På mange måter er de små kulturinstitusjoner i by og bygd. Dette er også med på å bevisstgjøre mange barn i førskolealder på lokale verdier.

Vi har møtt svært mange entusiastiske ansatte i naturbarnehagene. Vi har sett glade barn i aktiv lek sommer og vinter. Det arbeides godt i norske naturbarnehager.

TAKK

I arbeidet med denne forskningsoppgaven har vi hatt kontakt på e-post, telefon og besøkt mange barnehager og skoler. Over alt har vi blitt ønsket velkommen.

En oversikt over skoler og barnehager som har deltatt i undersøkelsen går fram av vedlegg 6.

Vi vil også framheve det arbeidet som førskolestudenter i 3. studieår på linja Natur- og bevegelse har utført. Vi har hatt et godt og fruktbart samarbeid. De har foretatt spørreundersøkelser både i barnehager og skoler, og vært med på å systematisere materialet.

Flere studenter har vært involvert, men vi vil spesielt nevne Mari Aaslund, Kristin Djupdal, Janne Skansen og Kari Elisabeth Løvstad.

En takk også til Niels Ejbye-Ernst ved Århus universitet som vi har møtt flere ganger og som har stilt deler av sitt materiale til disposisjon.

LITTERATUR

- Bakke, H. og Moen, K.H. (2004). Gjør natur- og friluftsbarnhager barn friskere? I O.B. Lysklett (red.), *Ute hele dagen! Artikkelsamling basert på nasjonal konferanse om natur- og friluftsbarnhager*. (s.65–72). Trondheim: Dronning Mauds Minne. Høgskole for førskolelærerutdanning.
- Berg, A. (2005). Natur- og friluftsbarnhagen – en motorikkfabrikk? I O.B. Lysklett (red.), *Ute hele dagen! Artikkelsamling basert på nasjonal konferanse om natur- og friluftsbarnhager*. (s.65–72). Trondheim: Dronning Mauds Minne. Høgskole for førskolelærerutdanning.
- Carlsson, M. og M. Sandblom (2008). *Førskolebarns och pedagogers åsikter om hälsa och lek utomhus*. Eksamenarbeite, C-nivå. Institutionen för individ og samhelle. Högskolan Väst.
- Dullerud, O. (2008). *Rapport fra mentors besøksrunde og spørsmål til Valdresbarnehagene i 2007*. Fellesprosjektet «Aktive barn i naturen». Lunde gård, Raufoss. [Upublisert].
- Eilers, C. (2005). Den Danske Skovbørnehave – hva er det? I O.B. Lysklett (red.), *Ute hele dagen! Artikkelsamling basert på nasjonal konferanse om natur- og friluftsbarnhager*. (s.41–43) Trondheim: Dronning Mauds Minne. Høgskole for førskolelærerutdanning.
- Fjørtoft, I. (1999). Naturen – et sted for lek og læring. Motorisk mestring gjennom allsidig bevegelseslek i naturen. I rapport fra konferansen Forskning i friluft, landskonferanse om friluftsliv og forskning. Stjørdal 18.–19. nov. 1998. Rapport nr. 1 Friluftslivets fellesorganisasjon, FRIFO. Oslo.

- Hermansen, P. og Nilsen, E. (2011). *Lek. Liv og lyst i naturbarnehagen*. Oslo: Kom forlag
- Hågvar, S. og Støen, H.A. (1996). *Grønn velferd. Vårt behov for naturkontakt. Fra bypark til villmarksopplevelse*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Lov 17.juni 2005 nr.64 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelsene. Rundskriv F-08/2006.
- Lysklett, O.B., Emilsen, K. og Hagen, T.L. (2003). Hva kjennetegner natur- og friluftsbarnehager? Barnehagefolk nr. 4.
- Lysklett, O.B. (2005). Uteleik året rundt i kjente omgivelser. I O.B. Lysklett (red.), *Ute hele dagen! Artikkelsamling basert på nasjonal konferanse om natur- og friluftsbarnehager*. (s.15–22) Trondheim: Dronning Mauds Minne. Høgskole for førskolelærerutdanning.
- Mattews, M. H. (1992). *Making Sense of Place. Children's Understanding og Large-Scale Environments*. Hemel Hemstea: Harvester Wheatsheaf.
- Moen, K.H., A. Blekesaune og H.K. Bakke (2008). Hvem bruker natur- og gårdsbarnehager? Barn, nr. 3 2008, 37–54.
- Maanum, L. (2004). Et historisk perspektiv på natur- og friluftsbarnehager. Fra 2-timers lufting til 8 timer i og rundt en lavvo. I O.B. Lysklett (red.), *Ute hele dagen! Artikkelsamling basert på nasjonal konferanse om natur- og friluftsbarnehager*. (s.9–13). Trondheim: Dronning Mauds Minne. Høgskole for førskolelærerutdanning.
- Nordstrøm, M. (1990). *Platsens psykologi*. Stockholm: Statens institut før bygnadsforskning.
- Prøis, B. (1997). *Barn i naturen. Om betydning av naturkontakt i oppveksten*. Hovedoppgave. Ås: UMB
- Skagen, K. (1988): Barna, skolen og naturen. Steinerskolen nr.4.
- St.meld. nr. 27. (1999–2000). Barnehage til beste for barn og foreldre.
- Vassenden, A., Thygesen, J., Bayer, S.B., Alvestad, M. og Abrahamsen, G. (2011): *Barnehagenes organisering og strukturelle faktorerens betydning for kvalitet*. Stavanger: Rapport IRIS-2011/029.
- Vedum, T.V., Dullerud, O. og Ødegaard, T. (2005). *Natur- og gårdsbarnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget.

VEDLEGG

Vedlegg 1 Spørreskjema til barnehager	50
Vedlegg 2 Spørreskjema for elever på 1. årstrinn	59
Vedlegg 3 Spørreskjema for elever på 4. årstrinn	61
Vedlegg 4 Kjenner du navnet på noen av disse dyrene?	63
Vedlegg 5 Kildesortering	64
Vedlegg 6 Barnehager og skoler som har deltatt i undersøkelsen	65

Vedlegg 1 Spørreskjema til barnehager

NATUR-, FRILUFTS- OG GÅRDSBARNEHAGER

Hva kjennetegner disse barnehagene?

Spørreskjema for ansatte i barnehager.

Min funksjon i barnehagen. Sett kryss.

Styrer	☐
Førskolelærer/avdelingsleder	☐
Assistent	☐
Eier	☐

Navnet på barnehagen:
Adresse:
Kommune:
Eier:
Telefon / e-post:
Når ble den startet?
Hvilke skole(r) begynner barna på?

Hva slags barnehage? Sett kryss. Skriv eventuelle kommentarer.

Naturbarnehage	☐	
Gårdsbarnehage	☐	
Natur/gårdsbarnehage	☐	
Friluftsbarnhage	☐	
Andre. Skriv stikkord		

Hvorfor har barnehagen valgt denne arbeidsformen? Gi en kort begrunnelse.

--

Ansatte og barn. Skriv antall

Førskolelærere	<input type="text"/>
Assistent	<input type="text"/>
Gutter under 3 år	<input type="text"/>
Jenter under 3 år	<input type="text"/>
Gutter over 3 år	<input type="text"/>
Jenter over 3 år	<input type="text"/>
Heltidsplasser	<input type="text"/>

Hvordan er naturmiljøet rundt barnehagen? Sett ett eller flere kryss.

Skog	☐
Åpent jordbrukslandskap	☐
Vann/vassdrag	☐
Gater	☐
Tettbebyggelse	☐
Park	☐
Annet. Skriv stikkord	

UTEPLASSER

Hva slags uteplasser har barnehagen? Sett kryss.

	Antall	Avstand fra barnehagen
Gapahuk		
Lavo		
Hytte		
Åpne plasser med benker		
Andre typer uteplasser. Beskriv		

Hvordan brukes uteplassene? Sett kryss.

Samlingsstund	
Lager mat på bål	
Lekeaktiviteter	
Utgangspunkt for andre aktiviteter	
Andre aktiviteter. Beskriv	

Er det bygd opp spesielle aktivitetsområder i barnehagens nærområde? Sett kryss.

Balansestokker	
Husker	
Klatrestativer	
Annet. Beskriv	

Tid ute.

Hvor mye er barna ute? (angi for eksempel timer per dag)

Sommerstid		Vinterstid	
1-3 åringer		1-3 åringer	
4-6 åringer		4-6 åringer	

Temperaturgrense for å være ute om vinteren.

Kommentarer

Hvor stor del av uteaktivitetene utenom måltidene er styrt? (angi for eksempel timer per dag)

Vinterstid	
Sommerstid	

Kommentarer

FRILUFTSLIV

Hvor ofte er dere på turer utenfor barnehagens inngjerdede område? Sett kryss.

Hver dag	
En dag i uka	
To dager i uka	

Annet. Skriv

Deles barna inn i grupper? Hvordan?

Antall barn per gruppe:
Antall voksne per gruppe:
Hva gjør dere på turene? Skriv stikkord

Hvilke typer aktiviteter gjennomføres i barnehagen utendørs. Sett kryss.

Frilek	
Går på tur	
Aker	
Klatrer	
Går på ski	
Går på skøyter	
Forming	

Dramatisering	
Deltar i forskjellig «gårdsarbeid»/hagestell	
Sager/hogger/spikker	
Bruker redskaper/verktøy	
Andre aktiviteter. Skriv stikkord	

Hvilke temaer tas opp i barnehagen? Sett kryss.

	Dette året	Hvert år
Livet på gården gjennom året		
Husdyra våre		
Miljøvern		
Førstehjelp		
Naturkjennskap		
Økologiske sammenhenger		
Klær og utstyr		
Tilbereding av mat		
Stjernehimmelen		
Kroppen vår		
Vær og klima		
Motorisk utvikling		
Andre temaer. Skriv stikkord		

Har barnehagen arbeidet med disse aktivitetene? Sett kryss.

Lært navn på planter/dyr	
Satt opp foringsbrett/fuglekasser og studert fugler	
Fanget og studert insekter og andre smådyr	
Fanget og studert amfibier	
Sådd frø og stelt planter/grønnsakhage	
Deltatt i jakt- og fiskepregede aktiviteter	
Deltatt i arbeidsoppgaver sammen med voksne (ikke bhg. ansatte)	
Aktivt trukket eldre inn i barnehage til få fortelle og lære bort	
Andre aktiviteter. Skriv stikkord	

Gjennomfører barnehagen aktiviteter med tradisjonsstoff fra barnehagens nærområde?

Hvis ja, sett kryss.

Historisk stoff	
Håndverkstradisjoner	
Matkultur	
Jakt og fiske	
Sang og musikk	
Andre. Skriv stikkord	

GÅRDEN (Vi ønsker svar relevante spørsmål selv om barnehagen ikke er en gårdsbarnehage).

Har barnehagen egne rom for dyrene? Hvis ja, sett kryss.

Fjøs	
Stall	
Andre rom. Skriv stikkord	

Hvilke dyr har barnehagen? (Oppgi antall)

Sau	
Ku	
Gris	
Hest	
Geit	
Høns	
Gjess	
Kalkun	
Kanin	
Marsvin	
Hund	
Katt	
Andre dyr.	

Hvordan brukes dyra i barnehagens pedagogiske opplegg? Svar på spørsmålene.

Hvilke aldersgrupper har oppgaver knyttet til dyra?
Hva er størrelsen på barnegruppa?
Hvor ofte har barna kontakt med dyra?
Er barna med på fødsel av dyr?
Er barna med på avlivning av dyr?
Er barna med på slakting?
Hvilke andre arbeidsoppgaver er barna med på? Sett kryss Stelle dyra   ___ Fôre dyra   ___ Rengjøre stall/fjøs ___ Andre oppgaver:
Er stall/fjøs spesielt tilrettelagt for barn?
Har barna tilrettelagte redskaper?
Har barna kjeledresser/arbeidsklær?
Kommentarer

Deltar barna aktivt i gårdsarbeid? I tilfelle hvilke oppgaver? Sett kryss.

Potetdyrking	☐
Korndyrkingen	☐
Grønnsakdyrking	☐
Melking	☐
Kjøring med traktor	☐
Gras/høy/annen forhøsting	☐
Våronnarbeid som steinplukking, såing, mv.	☐
Forskjellig vedlikeholdsarbeid som gjerdning, rydding, raking, mv.	☐
Andre oppgaver. Skriv stikkord	

Samarbeider barnehagen med andre gårder, organisasjoner eller institusjoner i nærmiljøet? Dersom ja, navn på samarbeidspartner(e).

--

DE MINSTE BARN (0-3 ÅR)

Tilrettelegges det spesielt for disse som gruppe? Dersom ja, gi en kort beskrivelse.

--

*****

I Rammeplanen for barnehagen kapittel 1.3 Barnehagens verdigrunnlag, står det bl.a.: «Det er viktig å fremme forvalteransvaret overfor natur og kultur og ansvaret for menneskers liv og helse. Forståelsen for en bærekraftig utvikling skal fremmes i dagliglivet. Respekten for liv er grunnleggende».

I kapittel 3.4 Natur, miljø og teknikk, står det bl.a.: «Det er et mål at barn skal få en begynnende forståelse av betydningen av en bærekraftig utvikling. I dette inngår kjærlighet til naturen, forståelse for samspillet i naturen og mellom mennesket og naturen».

Hvordan arbeider barnehagen med disse temaene?

Svar i stikkordsform.

PERSONLIGE SYNSPUNKTER PÅ ARBEIDET I BARNEHAGE

Har du spesialkompetanse innen barnehagens profil/satsningsområde?

Sett kryss.

Ja	Nei
☐	☐

Dersom ja. Hvilken?

1. Hva mener du er de fem viktigste momentene i det pedagogiske grunnlaget for natur-, friluft- og gårdsbarnehager?

2. Hva mener du barna får av spesielle verdier i barnehagen der du jobber?

3. Har du observert spesielle trekk ved utviklingen hos barna i den tiden de går i barnehagen din?

Vedlegg 2 Spørreskjema for elever på 1. årstrinn

NATUR-, FRILUFTS- OG GÅRDSBARNEHAGER.

Hva betyr disse barnehagene for barnas utvikling?

Spørreundersøkelse for lærere på 1. årstrinn.

For å kunne svare på spørsmålene under, må læreren vite hvilke typer barnehager elevene kommer fra. Dersom skolen ikke har en slik oversikt, vil forskergruppa være behjelpelige å skaffe dette fra de aktuelle barnehagene. Ta da kontakt med Ole Dullerud på mobilnr: 97 69 77 38 eller Trond Vidar Vedum på mobilnr: 99 58 44 60.

Navn på skole: _____

Navn på lærer: _____

Kan du merke forskjeller på barn som har gått i natur-, friluft- eller gårdsbarnehager (NFG-bhg.) og barn som har gått i tradisjonelle barnehager?

I tabellen har vi kommet med en del utsagn. Vurder disse utsagnene hos elever i klassen din. Mener du at elever som har gått i en NFG-barnehage utmerker seg, setter du kryss i kolonnen NFG-bhg, og tilsvarende for elever som har gått i tradisjonelle bhg. Merker du ingen forskjeller, krysser du av i tredje kolonne.

Utsagn	NFG-bhg.	Tradisjonelle bhg.	Ingen forskjell
Sitter rolig og følger med i timene	☐	☐	☐
Er selvstendige	☐	☐	☐
Virker trygge og harmoniske	☐	☐	☐
Ledertype i klassen	☐	☐	☐
Sosial omgang med medelever i klasserommet	☐	☐	☐
Sosial omgang med medelever ute i naturen	☐	☐	☐

Viser ansvar for medelever i klasserommet			
Viser ansvar for medelever ute i naturen			
Viser forståelse for andre elevers problemer			
Flinke til å ta seg fram ute i naturen			
Flinke til å bruke redskaper slik som kniv og øks			
Kan tenne opp bål			
Aktive i kroppsøvingstimene			
Gode kunnskaper i naturfag			

Her kan du utdype dine inntrykk:

Vedlegg 3

Spørreskjema for elever på 4. årstrinn

NATUR-, FRILUFTS- OG GÅRDSBARNEHAGER.

Hva betyr disse barnehagene for barnas utvikling?

Spørreundersøkelse for elever på 4. årstrinn.

Navn:	Skole:
Navn på barnehagen du har gått i:	

Deg selv

Vurder deg selv. Sett kryss i ruten du mener passer best for deg. Kun ett kryss til hvert spørsmål					
	1 Svært dårlig/ lite	2 Dårlig/ lite	3 Passe	4 Bra/mye	5 Svært Bra/ mye
1. Hvordan liker du deg ute i naturen?					
2. Hvor interessert er du i naturfag?					
3. Hvor glad er du i å bevege deg?					
4. Hvor interessert er du i kroppsøving?					
5. Hvor interessert er du i friluftsliv?					

	Aldri	Sjeldent (1-4 ganger i året)	Ganske ofte (kanskje en gang i måneden)	Ofte (kanskje en gang i uken)
6. Hvor ofte er du ute i naturen sammen med familien?				
7. Hvor ofte er du ute i naturen sammen med venner?				

8. Hvor ofte er du ute i naturen alene?				
9. Hvor ofte er du ute i naturen med foreninger, slik som speideren eller andre natur/miljøorganisasjoner?				
10. Kjenner du navn på noen organisasjoner/foreninger som arbeider med miljø saker? Skriv navn.				
11. Er du medlem av noen organisasjoner/foreninger som arbeider med miljø saker? Skriv navn.				
12. Er du med på å sortere avfall hjemme?	Ja	Nei	Sett ring rundt.	

De andre elevene i klassen

	Hva tror du om de andre elevene i klassen? Skriv fornavn på to elever utfor hvert spørsmål.
1. Hvem i klassen din er mest ute i naturen?	
2. Hvem i klassen din er mest interessert i naturen?	
3. Hvem i klassen din vet mest om naturen?	
4. Hvem i klassen din liker naturfag best?	
5. Hvem i klassen din liker best å bevege seg, slik som å hoppe og løpe?	
6. Hvem i klassen din er flinkest i sport?	
7. Hvem i klassen din er mest interessert i friluftsliv?	

Vedlegg 4

Kjenner du navnet på noen av disse dyrene? Sett ett kryss ved hvert bilde.

	1. Flue 2. Veps 3. Marihøne 4. Skrukke troll 5. Skolopender 6. Vet ikke		1. Tege 2. Øyestikker 3. Maur 4. Tusenbein 5. Marihøne 6. Vet ikke
	1. Igle 2. Veps 3. Maur 4. Bie 5. Skolopender 6. Vet ikke		1. Meitemark 2. Snegle 3. Tusenbein 4. Skrukke troll 5. Skolopender 6. Vet ikke
	1. Grashoppe 2. Veps 3. Sommerfugl 4. Edderkopp 5. Maur 6. Vet ikke		1. Snegle 2. Meitemark 3. Skrukke troll 4. Tusenbein 5. Øyestikker 6. Vet ikke
	1. Tege 2. Veps 3. Maur 4. Skolopender 5. Grashoppe 6. Vet ikke		1. Maur 2. Skolopender 3. Edderkopp 4. Tusenbein 5. Skrukke troll 6. Vet ikke
	1. Grashoppe 2. Veps 3. Skrukke troll 4. Løpebille 5. Marihøne 6. Vet ikke		1. Veps 2. Edderkopp 3. Humle 4. Tusenbein 5. Bie 6. Vet ikke
	1. Øyestikker 2. Edderkopp 3. Sommerfugl 4. Bie 5. Skolopender 6. Vet ikke		1. Maur 2. Humle 3. Stankelbein 4. Edderkopp 5. Skolopender 6. Vet ikke
	1. Tusenbein 2. Skrukke troll 3. Skolopender 4. Løpebille 5. Øyestikker 6. Vet ikke		1. Marihøne 2. Veps 3. Vevkjerring 4. Edderkopp 5. Tusenbein 6. Vet ikke
	1. Sommerfugl 2. Veps 3. Bie 4. Vevkjerring 5. Maur 6. Vet ikke		1. Meitemark 2. Snegle 3. Skolopender 4. Tusenbein 5. Skrukke troll 6. Vet ikke

	1. Maur		1. Veps
	2. Øyestikker		2. Løpebille
	3. Meitemark		3. Flue
	4. Tusenbein		4. Bie
	5. Snegle		5. Sommerfugl
	6. Vet ikke		6. Vet ikke
	1. Mår		1. Padde
	2. Mink		2. Salamander
	3. Ekorn		3. Frosk
	4. Rotte		4. Rotte
	5. Mus		5. Øgle
	6. Vet ikke		6. Vet ikke
	1. Hoggorm		1. Oter
	2. Salamander		2. Mår
	3. Øgle		3. Mink
	4. Mus		4. Grevling
	5. Padde		5. Vaskebjørn
	6. Vet ikke		6. Vet ikke
	1. Hund		1. Stålmorm
	2. Oter		2. Hoggorm
	3. Grevling		3. Frosk
	4. Ulv		4. Firfisle
	5. Rev		5. Salamander
	6. Vet ikke		6. Vet ikke
	1. Elg		1. Ekorn
	2. Hjort		2. Rotte
	3. Ku		3. Mus
	4. Sau		4. Øgle
	5. Rådyr		5. Hamster
	6. Vet ikke		6. Vet ikke
	1. Padde		1. Rådyr
	2. Øgle		2. Hjort
	3. Salamander		3. Ku
	4. Frosk		4. Sau
	5. Firfisle		5. Elg
	6. Vet ikke		6. Vet ikke
	1. Gråspurv		1. Stær
	2. Stær		2. Dompap
	3. Kråke		3. Blåmeis
	4. Bokfink		4. Bokfink
	5. Kjøttmeis		5. Lerke
	6. Linerle		6. Vet ikke
	1. Skjære		1. Kråke
	2. Spurvehauk		2. Linerle
	3. Kongeørn		3. Skjære
	4. Ravn		4. Gråspurv
	5. Kråke		5. Bokfink
	6. Vet ikke		6. Vet ikke

Vedlegg 5

Kildesortering.

Hvor vil du legge avfallet ditt? Skriv nummeret på avfallet i riktig rute nederst på siden.

 1. Glassflasker uten	 2. Aluminiumsfolie	 3. Mobiltelefon	 4. Pappemballasje
 5. Støvsugerpose	 6. Melkekartonger	 7. Lyspærer	 8. Gavepapir
 9. Lakk- og limrester	 10. Gassbeholder	 11. Potteplante	 12. Aviser
 13. Tastatur	 14. Videokamera	 15. Hermetikkbokser	 16. Brusflasker
 17. Brusboks	 18. Yogurtbeger	 19. Aske	 20. Bærepose

 Glass	 Matavfall (våtorganisk avfall)		 Papp	 Metall	 Elektrisk og elektronisk avfall
 Restavfall	 Plast	 Papir	 Spesialavfall	 Panteautomat	 Drikkekartong

Vedlegg 6

Barnehager og skoler som har deltatt i undersøkelsen

Barnehager som har fått tilsendt spørreundersøkelsen:

Birkebeineren naturbarnehage, Lillehammer kommune.

Bonderud gårdsbarnehage, Østre Toten kommune.

Eik Naturbarnehage, Gjøvik kommune.

Elveland barnehage, Holtålen kommune

IMI naturbarnehage, Alta kommune.

Kausvøl gårdsbarnehage, Stange kommune.

Lunde gårdsbarnehage, Vestre Toten kommune.

Solsida barnehage, Gran kommune.

Sørskogbygda naturbarnehage, Elverum kommune.

Østbyhøgda gårdsbarnehage, Gjøvik kommune.

Barnehager der vi har sitert fra årsplaner:

Barken barnehage, Sande kommune.

Eikenøtta naturbarnehage, Sandnes kommune.

Frøyland gårdsbarnehage, Sokndal kommune.

Livensveen gårdsbarnehage, Løten kommune.

Lunde gårdsbarnehage, Vestre Toten kommune.

Medås gårdsbarnehage, Fauske kommune.

Ottershagen gårdsbarnehage, Åmot kommune.

Trollskogen naturbarnehage, Moss kommune.

Trudvanglia barnehage, Tønsberg kommune.

Vestby naturbarnehage, avd. Lesteberg, Vestby kommune.

Skoler, 1. årstrinn med elever som har gått i naturbarnehager.

Hov skole, Holtålen kommune.

Korta skole, Vestre Toten kommune.

Kringsjø skole, Lillehammer kommune

Raufoss skole, Vestre Toten kommune.

Øvre Alta skole, Alta.

Skoler, 4. årstrinn med elever på 4. årstrinn der noen har bakgrunn fra naturbarnehager.

Hov skole, Holtålen kommune.

Raufoss skole, Vestre Toten kommune.

Søndre Ål skole, Lillehammer kommune.

Øvre Alta skole, Alta kommune.